

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI INSON HARAKTERINI IFODALOVCHI FRAZELOGIZMLARNING O'ZIGA HOS XUSUSIYATLARI

Kodirova Dilobar Xamdamovna

Oriental Universiteti Lingvistika (Ingliz tili) magistranti

Ahmedov Oybek Saporboyevich

*Ilmiy rahbar: O'zbekiston davlati jahon tillari Universiteti professori,
filologiya fanlari doktori (DSc)*

Annotatsiya: Ingliz va o'zbek tillarida inson harakterini ifodalovchi frazeologizmlarning o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: frazeologizmlar, birliklar, inobiy fazilatlar, kritika.

Inson xarakterini ifodalovchi frazeologik birliklar ingliz va o'zbek tillarida bir necha turlarda mavjud. Bu birliklar, insonning davranishini, shaxsiylikni, jamiyat bilan mulohazalashini va boshqa xususiyatlarini ifodalash uchun ishlatiladi. Ingliz tilida, "to wear one's heart on one's sleeve" ifodasi insonning o'zining hissiyotlarini ochiq ko'rsatishiga va uning xavfli yoki xavfsiz bo'lishiga asoslangan. Bunday insonlar ochiq, ehtiyotkor yoki qo'rqqoq bo'lishi mumkin. Boshqa bir frazeologik birlik, "to have a thick skin", insonning kambag'al, qattiqroq yoki qabul qilishga tayyor bo'lishini anglatadi. Bu insonlar kritikaga to'g'ri kelishadi va ularning o'zining fikr-mulohazalari bilan aynan qarashli bo'lishi mumkin. O'zbek tilida ham, inson xarakterini ifodalovchi birliklar mavjud. "Yo'qolgan qo'lga to'y" ifodasi insonning ishonchli, yordamsevar va do'stona bo'lishiga asoslangan. Bunday insonlar do'stlarning yordamini qabul qilishadi va ularning muammo va muammolari bilan yaxshi ko'rishadi.

"Boshqa otliqqa tosh" ifodasi esa insonning jiddiy, qamrovli va xavfli bo'lishiga asoslangan. Bunday insonlar muammo va muammolarni hal qilish uchun jiddiy vaqt va kuch sarflaydilar. Shuningdek, "o'tgan qiziq" ifodasi insonning o'tgan yoshida yoki hayotida yuzaga kelgan muammo va muammolari bilan bog'liq. Bunday insonlar o'tgan xatoliklari bilan yuzlashadi va ularni hal qilish uchun qo'l kelishadi. Bularning hammasi, lingvomadaniy xususiyatlarga ega. Frazeologik birliklar, tillarimizda insonning xarakterini ifodalash uchun keng qo'llaniladi va ularning tarjimasi va tushuntirilishi tilning madaniy xususiyatlariga asoslangan. Insonning ruhiy holati va his-tuyg'ulari uning nutqi va tashqi ko'rinishi orqali namoyon bo'ladi. Nutqning ta'sirchanligi va emotsionalligini oshirishga xizmat qiladigan so'zlar, shuningdek, frazeologik birliklar o'z ma'nolari bilan inson ruhiyatiga ta'sir etish xususiyatiga ega. Shu boisdan fikrni tinglovchiga yetkazishda frazeologizmlar ham boshqa til birliklari singari voqea-hodisalarni aks ettirishda o'ziga xos ta'sirchanligi bilan ajralib turadi.

Ularning asosiy ahamiyati nutqni ifodalashda unga hissiy rang berish va uning ma'nosini mustahkamlashdan iboratdir. Insonlardagi ichki kechinmalarning hissiyot, kayfiyat va hayajon tarzida botiniy shaklda boshdan kechirilishi bilan bir qatorda tashqi ruhiyatda seziladigan darajada zohiriy belgilar ham yuzaga chiqadi. Masalan, qo'l va gavdaning ma'noli harakatlari, yuzning ifodali harakatlari (mimika), ovoz ohangi, ko'z va yuz rangining o'zgarishi, turq-tarovati, ko'z qorachig'ining kengayishi yoki torayishi kabilar shular jumlasidandir. Bunday ruhiy kechinmalarni til orqali ifodalash uchun aksariyat hollarda frazeologik iboralar eng samarali vosita sanaladi. Masalan, frazeologiyada insonning ichki kechinmalarini asosan, uning ovoz ohangi, jismoniy harakati, yuz tuzilishi, ko'z qarashlari va yonoqlar rangi orqali ifodalovchi iboralar dominant birliklar hisoblanadi. Shundan kelib chiqqan holda tilda his-tuyg'uning frazeologik birliklar yordamida ifodalanish holatini umumiy tarzda quyidagicha izohlash mumkin: daxshatdan qichqirmoq; g'azabdan bo'kirmoq; quvonchdan osmonga sakramoq; turgan joyida qotib qolmoq; ko'zlari katta – katta bo'lmoq; ko'zlari quvonchdan porlamoq; hayotga kulib boqmoq; og'zi qulog'ida bo'lmoq; baxtdan huzurlanmoq; Frazeologik birliklarning emotsionalligi insonning turli xil his-tuyg'ulari, hamda shaxs-predmetlarga nisbatan subyektiv munosabatlarini ifodalash bilan bog'liqdir. Bunday emotsionallik bir vaqtning o'zida ikki ma'noning reallashuvi va obrazlilik natijasida yuzaga chiqadi.

Darhaqiqat, rang komponentli FBlar qo'rquv, shodlik, azoblanish, hayrat, g'azab, taajjub, norozilik, uyat, g'am, qayg'u, tushkunlik kabi emotsional xususiyatlarni ifodalash imkoniyatiga ega. Bunday ruhiy hayajon va harakat turlari insonning ichki his-tuyg'ulariga xos holat tarzi bo'lib hisoblanadi. His-tuyg'ular albatta, ikki qutbli – ijobiy yoki salbiy, ya'ni yoqimli va yoqimsiz bo'ladi. kayfichog'lik, sovuq ranglar esa ma'yuslik tuyg'usini uyg'otadi. Biroq, bunday qarash frazeologiyada qisman mos kelishi mumkin. Negaki, har bir rang frazeologik birlik tarkibida kelganda, turlicha ma'no kasb etadi. Xususan, ijobiy fazilatlarni ham, shu bilan bir qatorda, salbiy xususiyatlarni ham ifodalashi mumkin. Quyida ular xususida alohida to'xtalib o'tamiz: ruhiyatni tasvirlovchi FBlar tarkibida qo'rquv, sarosima, g'azab kabi ma'nolarni anglatib kelishi mumkin. Masalan: dokadek oqarib ketmoq;

Frazeologik iboralar inson ruhiyatiga aloqador xususiyatlarni ifodalashda, asosan, g'azab, rashk, qo'rquv va sovuqlik kabi tushunchalarni aks ettiradi. Masalan: g'azabi qaynamoq; qattiq rashk qilmoq; qattiq qo'rqib ketmoq; sovuqdan ko'karib ketmoq. g'azab otiga minmoq; darrov ko'ngliga olmoq (ta'sirlanmoq); joni xalqumiga kelmoq; yo'qotib qo'ymoq (dovdiramoq); o'zini osmonda his qilmoq (kayf-safo qilmoq) kabilar hisoblanib, ular inson ruhiyatiga oid xususiyatlarni ifodalashda, asosan, ikkiyuzlamachilik va g'azab tushunchalarini ifodalashga xizmat qiladi.

Masalan: majburan kulmoq; iljaymoq; g'azabi qaynamoq; bironing adabini berib qo'ymoq. O'zbek tili ham turli insonning emotsional holatini ifodalovchi frazeologik

birliklarga boy hisoblanadi. Quyida o'zbek tilida emotsional holatni bildiruvchi iboralardan misollar keltiramiz: “hafsalasi pir bo'lmoq” – juda ham yomon, tushkun emotsional holatda bo'lmoq, “jazavaga tushmoq” – vahimali holatda bo'lmoq, kapalagi uchib ketmoq – qandaydir hayratli holatda bo'lmoq, g'am g'ussaga botmoq– chuqur qayg'uda bo'lmoq, tushkunlikga tushgan, nima qilishini bilmaslik, ko'ngli joyiga tushgan– ichki olami tinch, xotirjam, arvoxdek oppoq– nima qilishini bilmaydi, murakkab holatga tushib qolgan, qo'rqib qolgan, to'nini teskari kiymoq-g'azablanmoq, chap tomoni bilan turmoq- kayfiyati yaxshi emas. Bular hammasi bu turga misol bo'ladi.

References:

1. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремии. - Москва, 1988г (256-260 bet)
2. T. Mirzayev O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq, 2012 (3-10 bet)
3. O'tkir Hoshimov Ikki eshik orasi. – Toshkent: G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1989 (510-536 bet)
4. Кухарева Е.В Типологические-универсальное и национально-специфическое в арабских пословицах и поговорках. Ч.2.- М.: РУДН, 2003г (130-150 bet)
5. Rustaveli Institute of Georgian Literature. Volume1, 2007.